

MUHAMMAD HOTAMIY QALAMIGA MANSUB ASARLARDA OLIMNING AYRIM FALSAFIY QARASHLARI BAYONI

Bo'riyev Fazliddin Faxriddinovich

*Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti Sharq sivilizatsiyasi va tarix fakulteti
Sharq falsafasi va madaniyati yo'nalishi 2-bosqich magistranti Toshkent, O'zbekiston*

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy Eron Islom Respublikasining sobiq davlat rahbari va tarixchi-faylasuf olim Said Muhammad Hotamiy tomonidan o'rganilgan qator falsafiy kategoriyalarning tahliliga bag'ishlangan.

Abstract: This article is devoted to the analysis of a number of philosophical categories studied by the former head of state of the modern Islamic Republic of Iran and historian-philosopher scientist Said Mohammad Hotami.

Kalit so'z va iboralar: Tasavvuf⁸, axloq, mantiq⁹, bilish, poklanish, oliy haqiqat, subektivlik va obektivlik, tafakkur, diniy-huquqiy bilimlar, borliq, Qur'oni karim.

Key words and phrases: Sufism, ethics, logic, knowledge, purification, supreme truth, subjectivity and objectivity, thinking, religious and legal knowledge, existence, Holy Qur'an.

Muhammad Hotamiy o'z davrining mashhur mutafakkir va olimi bo'lib, uning falsafiy qarashlari o'ziga xos ilmiy asoslar, din va tasavvuf tamoyillariga asoslangan edi. Hotamiy qalamiga mansub asarlarda olimning falsafiy qarashlari o'sha davrdagi ilmiy-falsafiy an'analar, tasavvufiy tafakkur¹⁰ va diniy-huquqiy bilimlar bilan birlashgan shaklda ifodalangan.

Uning qarashlarini keng qamrovda tushunish uchun olimning asarlarida asosiy e'tibor qaratilgan mavzularni quyidagi nuqtalarda ko'rib chiqish mumkin:

➤ **Ilm-fan va tafakkurning o'rne**

Muhammad Hotamiy o'z asarlarida ilm-fanni insonning eng asosiy yuksalish vositasi sifatida ko'rsatadi. Ular va olimlarning asosiy vazifasi, uningcha, insoniyatga ilmning foydasi haqida bilim berishdir. Bu ilm ham shariat ilmi, ham dunyoviy fanlarni qamrab oladi. Muhammad Hotamiy ilmni faqat diniy tamoyillarni o'rganish uchun emas, balki tafakkur¹¹ qilish, dunyoni anglash va insonning mavjudlik maqsadini tushunish uchun ham zarur deb bilgan.

Hotamiyning falsafiy qarashlari Ibn Sino va Forobiy kabi Sharq allomalari falsafasi ta'sirida shakllangan bo'lib, ilmni yuqori qadrlash va uni jamiyat taraqqiyoti uchun zarur deb bilish ularning umumiy tamoyillaridan biridir.

➤ **Haqiqat va borliqning tabiatini izlash**

⁸ Komilov N., Tasavvuf(1-kitob), Toshkent., 1999;

⁹ Xayrullayev Mantiq, Haqberdiyev mantiq, Logika, Toshkent, 1984.

¹⁰ Said Muhammad Hotamiy, Islom tafakkuri tarixidan, Minhoj:Toshkent.2003 y.51 b.

¹¹ [Словарь по истории психологии](#). 2014-yil 11-sentyabrda asl nusxadan [arxivlangan](#). Qaraldi: 2015-yil 7-sentyabr.

Muhammad Hotamiy falsafasi borliq va haqiqatning asl mohiyatini bilishga qaratilgan. Uningcha, insonning maqsadi va vazifasi bu dunyoning haqiqiy tabiatini tushunishga erishishdir. Buning uchun u tafakkur va ma'naviyatni birlashtirib, insonni hayotdagi yuksak maqsadlariga yetaklaydigan yo'lni topish zarurligini ta'kidlaydi. U turli xil falsafiy savollarga javob qidirib, insonning o'zini va mavjudlikni anglash yo'lida chuqur ilmiy tahlillar qiladi.

Muhammad Hotamiyning asarlarida mavjudlik masalalari, ularning sababi va insonning burchi haqida keng qamrovli falsafiy munozaralar mavjud. Bu borada u Aristotel va Neoplatonizm falsafalariga asoslangan g'oyalardan foydalanadi.

➤ Tasavvuf va haqiqatni anglash yo'li

Muhammad Hotamiy o'z falsafasida tasavvuf g'oyalariga katta e'tibor qaratadi. Tasavvuf orqali haqiqatni izlash va ruhiy kamolotga erishish uning falsafasining asosiy tamoyillaridan biri. U tasavvufni inson ma'naviy yuksalishi va Alloh bilan bog'lanishi uchun muhim vosita sifatida ko'radi.

Hotamiyning tasavvufiy qarashlari Qur'oni karim va hadislarga asoslangan bo'lib, u insonning Allohga bo'lgan muhabbati va unga yaqinlashish yo'lidagi ichki ruhiy izlanishlarini muhim deb bilgan. Uning qarashlari, Al-G'azoli, Ibn Arabi va Jaloliddin Rumiy kabi tasavvufchilar bilan o'xshashlikka ega.

➤ Adolat va axloq masalalari

Hotamiy falsafasida axloq¹² va adolatning alohida o'rni bor. U axloqiy tamoyillarni ijtimoiy hayotda amal qilish zarurati haqida ko'p yozgan. Uningcha, inson o'zini axloqan to'g'ri tarbiyalash orqali nafaqat o'zini, balki jamiyatni ham to'g'ri yo'lga boshlaydi. Adolatli va axloqli bo'lish Allohning buyurgan yo'li bo'lib, bu yo'l insonning najotiga sabab bo'ladi.

Muhammad Hotamiy bu borada axloqiylikni ilohiy amrlar bilan bog'liq holda ko'rib chiqadi va inson o'z qilmishlari uchun mas'uliyat his qilishi kerakligini ta'kidlaydi. U o'z asarlarida nafsni tiyish, o'zini kuzatish va axloqiy qadriyatlarga amal qilishni iymonli inson hayotining asosiy tamoyillari sifatida ko'rsatadi.

➤ Din va falsafa integratsiyasi

Hotamiy falsafasi sharqona tafakkur va islomiy din tamoyillari o'rtasidagi integratsiyani ko'rsatadi. Uningcha, falsafa va din bir-biriga qarama-qarshi emas, balki bir-birini to'ldiruvchi tushunchalardir. Din insonning ruhiy va axloqiy jihatlarini shakllantirsa, falsafa insonning intellektual va ilmiy yuksalishini ta'minlaydi. Muhammad Hotamiy bu ikki tamoyilni uyg'unlashtirgan holda, insonni ma'naviy va intellektual kamolotga yetaklovchi vositalar sifatida ko'radi.

Bu integratsiya orqali u insonga hayotdagi turli muammolarni hal qilishda ham diniy, ham falsafiy tafakkurni qo'llashni maslahat beradi. Uning asarlari ilm-fan va

¹² [O'zME](#). Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil

dinning uyg'unlashuvi haqida keng tahlillar beradi, bu esa uni boshqa olimlardan ajratib turadi.

➤ Insonga bo'lgan ishonch va tafakkurning yuksakligi

Muhammad Hotamiy o'z falsafasida inson tafakkuri va imkoniyatlariga katta ishonch bildirgan. U insonga berilgan tafakkur va aqlning cheksizligini ta'kidlaydi va bu aql orqali inson haqiqatni topishi, to'g'ri yo'lni tanlashi mumkinligini isbotlashga harakat qiladi. U insonni o'z tafakkurini rivojlantirishga va o'zini bilishga chorlaydi.

Hotamiyning fikricha, tafakkur qilgan inson nafaqat o'zining, balki butun jamiyatning rivojlanishi uchun hissa qo'shadi. U bu qarashlarni Platon, Aristotel va Ibn Sino falsafalari bilan yaqin bog'laydi, lekin uni islomiy tamoyillar bilan to'ldirib, o'ziga xos tizim yaratgan.

➤ Inson va jamiyat o'rtasidagi aloqalar

Muhammad Hotamiy asarlarida inson¹³ va jamiyat¹⁴ o'rtasidagi aloqalarga ham alohida e'tibor qaratilgan. U inson jamiyat a'zosi sifatida o'z burchlarini to'g'ri bajarishi, boshqa insonlar bilan adolatli munosabatda bo'lishi va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishi kerakligini ta'kidlaydi. Uningcha, insonning jamiyatdagi o'rni va uning xatti-harakatlari jamiyatning kelajagiga bevosita ta'sir qiladi.

Hotamiyning bu boradagi qarashlari faqatgina diniy tamoyillarga emas, balki ijtimoiy-falsafiy g'oyalarga ham asoslanadi. U jamiyatning taraqqiyoti uchun ilm-fan va axloqiy qadriyatlarga amal qilish zarurligini ko'rsatadi.

Xulosa

Muhammad Hotamiy o'z asarlarida falsafiy tafakkur va diniy tamoyillarni uyg'unlashtirgan holda, insonning hayotdagi vazifasi, borliqning asl mohiyati va haqiqatni izlash yo'lida chuqur mulohazalar yuritgan. U ilm-fan, axloq, tasavvuf va tafakkurga asoslangan falsafiy tizim yaratib, Sharq falsafasi an'alariga boy hissa qo'shgan. Uning falsafasi faqat diniy bilimlarni o'rganish bilan cheklanmay, insonning intellektual rivojlanishi va jamiyat taraqqiyoti uchun ham muhim omil ekanini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Komilov N., Tasavvuf (1-kitob), Toshkent., 1999;
2. Xayrullayev Mantiq, Haqberdiyev mantiq, Logika, Toshkent, 1984.
3. Said Muhammad Hotamiy, Islom tafakkuri tarixidan, Minhaj:Toshkent.2003 y.
4. [O'zME](#). Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
5. [Словарь по истории психологии](#)". 2014-yil 11-sentyabrda asl nusxadan [arxivlangan](#). Qaraldi: 2015-yil 7-sentyabr.
6. Alekseyev V. P., Stanovleniye chelovechestva, M., 1984;
7. Forobiy ."Fozil odamlar shahri" Yangi asr avlod. Toshkent, 2018:

¹³ Alekseyev V. P., Stanovleniye chelovechestva, M., 1984;

¹⁴ Forobiy ."Fozil odamlar shahri" Yangi asr avlod. Toshkent, 2018: